

שעורי הגרי"מ

פרק א

סימן א

ביאור החיוב בהגיע זמן ולא נישאו

כתובות ב, א

א

טעם החיוב

גמ' (ב, א) ועכשיו ששינו שקדו, אומה ששינו הגיע זמן ולא נישאו אוכלות משלו ואוכלות בתרומה, הגיע זמן באחד בשבת מתוך שאינו יכול לכוון אינו מעלה לה מזונות, לפיכך חלה הוא או שחלטה היא או שפירסה נדה אינו מעלה לה מזונות, ואיכא דבעי לה מיבעיא, חלה הוא מהו, התם טעמא מאי, משום דאניס, והכא נמי הא חניס, או דלמא התם חניס בתקנתא דתיקנו ליה רבנן, הכא לא, ואם תמני לומר חלה הוא מעלה לה מזונות, חלטה היא מהו, מני אמר לה אנא הא קאי, או דלמא מניא אמרה ליה נסתחפה שדהו, ואח"ל אמרה ליה נסתחפה שדהו, פירסה נדה מהו, בשעת ווסתה לא תיבעי לך דלא מניא אמרה ליה נסתחפה שדהו, כי תבעי לך שלא בשעת ווסתה מאי, כיון וכו', ע"כ.

נחלקו תרי הלישני בגמ' אי כל אונס פוטר מחיוב מזונות, או דוקא באונס בתקנתא דרבנן נפטר מחיוב מזונות, אבל בחלה מניא אמרה ליה נסתחפה שדהו. וז"ל במאי פליגי, דמאי שנה אונס בתקנת חכמים משאר אונס, הא אונס רחמנא פטריה בכל מקום, ומה הטעם ללישנא בתרא שיחסיי בתרומות באונס שאינו בתקנתא דרבנן. עוד נריך לבאר, מהו טעם חיוב המזונות בהגיע זמן ולא נישאו.

שמעתי ממור"ר הג"ר ראובן גראזאווסקי ז"ל לבאר, ע"פ מה דיש לחקור בגדר חיוב מזונות בהגיע זמן ולא נישאו, אי קנס שקנסו חכמים על שלא נשאה כשהגיע הזמן, וזה מפני שמעכבה מלהנשא, וכמו שמצינו בגמ' לקמן (זו, ב) דאמר רבי זירא כל מקום שמצינו מגורשת ואינה

מגורשת בעלה חייב במזונותיה, ע"כ. ולא שייך לומר דהוי מטעם ספק, דא"כ הוה ליה למימר הכא דינא דהמוציא מחזירו עליו הראיה. אלא מוכח כדפירש רש"י שם (ד"ה מרבי זירא) ח"ל, דאמר בעלה חייב במזונותיה בחייו, ואשמעינן מתני' דדוקא בחייו משום דמעוכבת בשבילו להנשא, אבל לאחר מיתה לא, דלמא גירושין הוו ואין לה מזונות, דמספיקא לא מפקינן ממונא, עכ"ל. חזינן דהיכא דמעכבה מלהנשא חייב לה חכמים מזונות, ולכאוי' הוי קנס שקנסו הבעל כיון שמעכבה מלהנשא.

או דנימא, דאין חיוב המזונות מטעם קנס, אלא מחיוב במזונות מחיובי בעל לאשתו, דהיינו שמה שתיקנו חכמים חיוב לזון את אשתו אינו מן הנשואין, אלא משעה שהגיע זמן הנשואין כבר מחויב לזונה, דחיובו הוא מחמת הקידושין, אלא דבשעה שאינו יכול לכונסה לא תיקנו שיחסיי במזונותיה, אבל שהגיע זמן הנשואין ויכול לכונסה הרי הוא מחויב ועומד ע"ז משעת הקידושין.

ובזה נחלקו תרי לישני בגמ', דלישנא קמא סברה דהוי חיוב חדש שקנסוהו חכמים כיון שמעכבה מלהנשא, וא"כ כשאונס לא שייך לקנסו, דאונס רחמנא פטריה, וליכא בזה חילוק אי אונס בתקנתא דרבנן או לא. אבל לישנא בתרא סברה, דחיוב מזונות הוי מחיובי הבעל, וע"ז לא שייך לפטרו כשאונס, כיון דהגיע זמן החיוב, ומאי נפק"מ אי אונס או שאינו רוצה לכונסה. והא דפטור באונס מחמת תקנתא דרבנן, הוא מפני דנחשב כעדיין לא הגיע זמן הנשואין, דכן איחא בשיטמ"ק (ד"ה וק מניס) שכתב בא"ד ח"ל, ולי טעם לשבח איכא לחלק, דכי חניס בתקנתא דרבנן משום

הכי אינו מעלה לה מזונות, דהא דתנן הגיע זמן וכו' הוה ליה כאילו לא הגיע הזמן, כיון דרצנן גופייהו התקינו שלא תנשא ביום א', וגם הוא צעיי לכנס אלל דרצנן קא מעכבי עליה, עכ"ל.

ובן משמע בדברי רש"י (ד"ה נסתמפה שדהו) שכתב ח"ל, כלומר מולך גרם, כי מהיום אני מוטלת עליך לזון, עכ"ל. דהיינו דסיבת החיוב היא שמהיום אני מוטלת עליך לזון, דהיינו שמחויב מדין צעל במזונותיה, ולכך לא שייך פטור אונס. ולא פירש כחוס' (ד"ה מנא וכו') דמולך גרם היינו דטוענת דמחמת מזלו צא ההיזק, ולדבריו לא קשה אמאי אינו יכול לטעון שמולה גרם. (וכדברי רש"י כתב הרמב"ן, ועיין בשיטמ"ק שהביא דבריו ביתר ביאור).

ובן ביאר השיטמ"ק דברי רש"י, שכתב (ג. ז ד"ה והרע"ה) צא"ד ח"ל, אבל לשיטת רש"י ז"ל דכי קאמר נסתמפה שדהו לאו היינו טעמא לעיקר הדין, דהוא הדין ימא מזלו גרם ועלה לה מזונות דאדרבא לימא הוא מזלה גרם כיון דחלתה וכדכתיבנא לעיל, אלל עיקר הטעם משום דכבר הגיע הזמן ואנוסה היא, ולכך יעלה לה מזונות, נמנא האונס לחובתו ופסידא דדיה הוא, ומעתה הוה ליה כשדה שלו שנסתמפה, עכ"ל.

ולפ"ז הביאור בספק הגמ' צללא צשעת ווסתה הוא, דכיון דצשעת ווסתה הוה כלל הגיע הזמן, כיון דמחילה שקצבו הזמן היה זה שעת ווסתה, וכמו שקצבו ביום א' שתיקנו חכמים שלא ינשאו בו, ה"ה ימא שלא צשעת ווסתה, כיון דאיכא דמשני ווסתייהו, והוה כלל הגיע הזמן. או דמיא דהוה כאונס צעלמא, ואינו נפטר מחיוב המזונות ללישנא צתרא. וכן כתב השיטמ"ק (ג. ז ד"ה והרע"ה) ח"ל, והוה מנינן לפרושי דלשיטת רש"י ז"ל משום הכי היכא שפרסה נדה צשעת ווסתה וצחותו הפרק הגיע הזמן הוה ליה כמי שלא הגיע הזמן, וכשפירסה נדה שלא צשעת ווסתה מצעיא לן אי מקרי הגיע הזמן ושוב נאנסה כיון שפירסה נדה שלא צשעת ווסתה, או דלמא אין לחלק, ולא הגיע הזמן מיקרי, כיון דאיכא נשי דקא משניין ווסתייהו, עכ"ל.

והביא מו"ר ז"ל ראייה דחיוב המזונות הכא הוא מדין חיובי הצעל, ממש"כ התוס' ציצמות (ג. ט ד"ה דהי מנא) צא"ד ח"ל, וא"ת לט"ק כיון

דאין חופה לפסולות אמאי אוכלות משלו, וי"ל דלא גרע מהגעת זמן ואוכלות צתרומה וכו', וא"ת דלכתי פסולות אמאי אוכלות משלו, צעמוד והולא קאי מזווי אית ליה, כדאמרינן צריש יש מותרות, וי"ל דלצדדין קפני, אוכלות משלו לאחר מיתה, ואוכלות צתרומה מחיים, עכ"ל. חזין דס"ל דצהגיע זמן ולא ינשאו יש לה מזונות אף לאחר מיתת הצעל, וזה שייך רק אם ימא דחיוב המזונות הוה מחיובי הצעל, דאחר מיתה חייב במזונותיה כאלמנה שחייב במזונותיה מחנאי כסובה. אבל אי חיוב המזונות צהגעת זמן הוה מטעם קנס צעלמא, ואינו נחשב כצעלה להחייב במזונותיה, א"כ לא שייך שיחייב לאחר מיתה, דלא שייך שיקנסוהו ע"ז שמת, דכן הוה הדין צמגורשת ואינה מגורשת (ג. ט), דחייב במזונותיה רק צחייו, ולא לאחר מיתה.

והקשה מו"ר ז"ל לפ"ז, דהא הילכתא כלישנא קמא דכלל אונס אינו מעלה לה מזונות, והיינו דהוה מדין קנס כדביארנו, ואינו מחיובי הצעל, ואמאי כתבו התוס' דיש לה מזונות לאחר מיתתו, וזה שייך רק אי חיוב מזונות צהגעת זמן הוה מחיובי הצעל, וכדביארנו.

ורת"רין, דלדעת התוס' צ"ל דאף ללישנא קמא הוה מטעם חיובי הצעל, אלל דס"ל דהטעם דקצבו חכמים חיוב מזונות דצעל משעת הגעת זמן הנישואין, הוה משום דעושה שלא כהוגן צמה שאינו כונסה, אבל חיובו אינו מטעם קנס, אלל דקנסו דיחויב מדין צעל משעה שמעכבה מלהנשא, וא"כ שייך שיחייב לאחר מיתה כיון שחייב מדין צעל, דכן קנסוהו שיחייב מדין צעל, וכבר חייבוהו ע"ז. משא"כ צמגורשת ואינה מגורשת דהוה קנס גרדא, ולכך לא שייך לאחר מיתה. ולישנא צתרא סברה, דהטעם שמחויב מדין צעל אינו משום שעשה שלא כהוגן, אלל דזה זמן החיוב מעיקרא צשעת הקידושין וכדביארנו.

ובן נראה מדברי רש"י (ד"ה אוכלת משלו) שכתב ח"ל, שהצעל חייב במזונות אשתו מחמת צ"ד כדלקמן צפרק נערה, עכ"ל. דהכא חזיל לביע וקאמר דטעם חיוב המזונות צהגעת זמן הוה מחיובי הצעל, חזין דאף ללישנא קמא הוה מחיובי הצעל, וזה גופא קנסו שיחייב צחיובי הצעל.

עוד יש להביא ראייה דהוה מדין חיובי הצעל, מהא דאיתא צגמ' לקמן (ג. ט) איצעים אימא

דכל חיובו מחמת קנס, א"כ אף דכבר נתחייב מ"מ כיון דלנוס ליכא טעם לחייבו, דלא קנסו בלנוס, ולכך נפטר בחלה אחר שהגיע זמן הנישואין. (וכן משמע מחוס' לקמן (קו, ז ד"ה עמד) ע"ש).

נראה דליכא עוד נפק"מ בהך נידון אי הוה קנס או דהוה מחיובי הבעל, והוה לענין מעשה ידיה משהגיע זמן הנישואין, דאי נימא דהא דחייב במזונותיה הוה מחיובי הבעל, א"כ זוכה במעשה ידיה שתיקנו לו תחת מזונותיה. אבל אי הוה מטעם קנס על הא דלא כנסה, והוה חיוב חדש, א"כ בהא לא תיקנו לו חכמים שיזכה במעשה ידיה.

אבן הרמב"ם כתב דבהגיע זמן ולא נישאו זוכה הבעל במעשה ידיה. חזינן מדבריו דס"ל דחייב לזונה בהגיע הזמן משום דין בעל, וכמש"כ. אבל האור שמח (פ"י מהל' אישות הי"ט) כתב ח"ל, אבל בהגיע זמן ולא נישאו שעבור שאינו נושאה חייב לזונה בלא מעשה ידיה, א"כ כל שעה הוא יכול לכונסה ויפטר לזונה בלא מעשה ידיה, והמזונות אינם מתורת חובת נשואין כמו בנשואה, רק עבור שמעוכבת להנשא וכמו קנסא, וא"כ החיוב חל יום ביזמו, עכ"ל. חזינן מדבריו, דאין לו מעשה ידיה, כיון דהוה חיוב קנס, וכמש"כ. עוד חזינן בדבריו, דכיון דהוה חיוב קנס יכול החיוב יוס ביזמו, וכמש"כ.

כתבו התוס' ביבמות (מא, ז ד"ה עמד) ח"ל, וקל"ח נראה דמחמת קנס שקנסוהו חכמים שלא כנסה תקנו לה מזונות, דהא אין מעשה ידיה שלו, כדאמר בפרק בתרא דכתובות וכו', עכ"ל. חזינן כמש"כ לעיל, דיבמה דלא אגידא ביה הוה רק מטעם קנס, ולכך אין לו מעשה ידיה כמש"כ. אבל בארוסה י"ל דסברי כריטב"א דיש לו מעשה ידיה, דכיון דאגידא ביה הוה מטעם חיובי הבעל, וזוה יש לו מעשה ידיה. אבל הרא"ה (הובא בשעמ"ק קו, ז) כתב, דאף בארוסה אינו זוכה במעשה ידיה, ולכאור' משמע דס"ל דהחיוב בהגיע זמן ולא נישאו הוה מדין קנס, דהוכחנו דתלין זכ"ו. אבל נראה דאין זה מוכרח, וכמו שנבאר לקמן.

יש לדון בהא דס"ל לתוס' (ג, ז ד"ה לפיק) אליבא דהירושלמי דאפילו חלה אח"כ חייב, אי טעמו משום דס"ל דאף יבם חייב מדין בעל, וכיון שנמתחייב כבר בחיובי הבעל הוה לא פקע, וכמש"כ גבי הגיע זמן ולא נישאו, ואינו מטעם קנס, כיון דחיובו

שהדירה כשהיא ארוסה, ארוסה מי אית לה מזוני, שהגיע זמן ולא נישאו. וכתבו שם התוס' (ד"ה שהגיע זמן וכו') בא"ד ח"ל, אבל כשנדר עדיין לא הגיע הזמן לפיק חל הנדר, וכו', ועוד י"ל, כשהדירה כבר הגיע הזמן, ומיהו חל הנדר, דלא אלמוה רבנן לשיעבודא דאשה כל זמן שלא נשאת, ומפקיע הקונס אוחו שיעבוד, עכ"ל. ואי נימא דהכא החיוב מטעם קנס, אין מקום להקשות מהא דאלמוה רבנן לשיעבודא דאשה, דזוה הוה בחיובי אישות, ואינו שייך בקנס, דאינו כלל משיעבודא דאשה. חזינן דסברי דטעם החיוב הכא הוה מחיובי הבעל, דזוה שייך הך כללא דאלמוה רבנן לשיעבודא דאשה.

ב

בחיוב יבם

כתבו התוס' (ג, ז ד"ה לפיק) ח"ל, קשה לר"י דאמר בהולך (מא, ז) עמד צדין וברח מזונת משל יבם, ומפרש בירושלמי ברח ה"ה חלה, והכא אמרינן דחלה אין מעלה לה מזונות, ואומר ר"י דהתם חלה או ברח לאחר שעמד צדין, שכבר נתחייב לה במזונות, אבל הכא בחלה קודם הגעת זמן, ובקונטרס פירש שם, דוקא ברח אבל חלה לא, ואין נראה, כדמשמע בירושלמי, ולפירושו אין להקשות מאיכא דבעו לה מיבעיא, אמאי לא פשיט לה מהתם, דיש לומר דארוסתו אגידא ביה טפי מיבמתו, כדאמרינן ביבמות בכמה דוכתי, עכ"ל. דברי התוס' נריכים ביאור, דמה מועלת הסברה דארוסה אגידא ביה טפי, הא הפטור הכא מטעם אונס.

ולפי הנ"ל אחי שפיר, דטעם הלישנא בתרא דחייב אף דהוה אונס ואונס רחמנא פטריה, הוה משום דנתחייב מדין בעל, ולזה לא מהני אונס כדביארנו. וזוה שייך לחלק בין ארוסה דאגידא ביה ולכך איכא חיובא מדין בעל, ליבמה דלא אגידא ביה, וחייב רק מטעם קנס בעלמא. ולא שייך לקנסו בחלה, כיון דלא נשאה מחמת אונס, ואונס רחמנא פטריה.

נראה לפ"ו, דאף לדעת רש"י דס"ל דחלה פטורה, הוה דוקא אי חלה קודם שהגיע זמן הנישואין, אבל בחלה אחר שהגיע זמן הנישואין דאף ללישנא קמא כבר נתחייב מדין בעל, כדהוכחנו מדברי רש"י (ד"ה אולגות משלו), ולא נפקע חיובו אף דהוה אונס, כיון דנתחייב בחיובי בעל, אבל ביבם

מחדש בכל רגע, דאין סיבה לחייבו כלל טעם הקנס, כמו אי הוי מחיובי הצעל דאיכא טעם מחמת דהוי גם עתה צעל, וא"כ יפטר מחמת שחלה והוי אנוס. או דמיא דס"ל דאף דחייבו מטעם קנס מ"מ קנסוהו שיתחייב לזונה כל זמן שלא פטרה, והוי חיוב אחד, ואינו חיוב המחחדש בכל זמן, ולכך כיון שהתחייב מחמת דלא היה אנוס מו לא נפקע חיובו אף אי הוי אנוס אח"כ.

ובתום' לקמן (קו, ז ד"ה עמד דין ונרה) כתבו ח"ל,
 צפרק החולץ פירש"י דוקא צרח אבל חלה הוא או חלמה היא לא, משמע לפי דבריו דקנס הוא, (היינו כמש"כ דע"כ הוי קנס ומיובו מחחדש בכל זמן ולכך אי חלה אח"כ פטור, דאי הוי מחיובי הצעל הא כבר נתחייב בהך חיוב ומו לא פקע) ותימה, א"כ מאי קפריך וכו', ור"ם פירש שמא צירושלמי צריש אע"פ דצרח לאו דוקא אלא ה"ה חלה דניזנות משלו וכו', ומיהו קשה אי בחלה נמי מעלה לה מזונות אמאי אמרינן בסמוך דלא משעבדא למעשה ידיה, עכ"ל. וציאור קושיותם נראה כמש"כ, דאי חלה מעלה לה מזונות, על כרחך דאין חיובו מטעם קנס אלא מטעם חיובי הצעל, א"כ לריך שזכה במעשה ידיה חסת מזונותיה וכמש"כ, ולכך הקשו אמאי אינה משועבדת לו למעשה ידיה.

כשנמלצה צדין לייבם ונרה, דכיון דסופו לייבם הרי היא כבר כאשתו וחייב צמונותיה וכו', עכ"ל. חזינן דסברי דחייבו מטעם צעל, כמש"כ הרא"ש הלשון הרי היא כבר כאשתו וחייב צמונותיה, דאי הוי מטעם קנס ליכא חילוק בין רוצה לייבם או רוצה לחלוק, הא כיון שמעבדה מלהנשא ראוי לקנסו.

ואבן צטור (אבה"ע סימן ק"ם) הביא דעת הרמב"ם דס"ל דלא כר"י והרא"ש, אלא דליכא חילוק בין רוצה לייבמה לרוצה לחלוק לה, ובין צוה ובין צוה חייב. וכחצו הבי"ט טעמו (ד"ה והרמב"ם), דמה לי דרוצה לחלוק הא מ"מ מעבדה מלהנשא. חזינן דס"ל דביבם חיובו מטעם קנס, וקנסו לעולם משום דלא כנסה מיד.

וצ"ב לדברי הר"י והרא"ש דס"ל דאף ביבם הוי מחיובי הצעל, דא"כ אמאי איתא בגמ' לקמן (קו, ז) דאין מעשה ידיה שלו, הא לפמש"כ אי הוי חיובו מדין צעל א"כ יש לו מעשה ידיה שתיקנו לו חסת מזונותיה. ולכא"ו זו היא קושיית המוס' שם וביבמות וכמש"כ לעיל. אכן עיין שם ברא"ש עצמו שמירץ קושיא זו, דכתב, דהא דצעל אית ליה מעשה ידיה הוי משום איבה, ודוקא ביושבת מחמיו איכא למיחש להא, אבל בעמד צדין ונרה דעדיין אינה מחמיו ליכא טעם זה, ולכך לא תיקנו לו מעשה ידיה.

ובזה אמו שפיר דברי הרא"ה שהוצא לעיל, דכתב דאף בארוסה שהגיע זמן ולא נישאו אין לצעל מעשה ידיה, והקשינו דלכא"ו חזינן מהא דס"ל דהוי טעם קנס, חיה דלא כמו שהוכחנו שם. אבל לדברי הרא"ש הכא י"ל דס"ל דהוי חיובו מדין צעל, ומ"מ אין לו מעשה ידיה כיון דלא שייך הכא טעם דאיבה, כיון דאינו מחמיו, וכמש"כ גבי יבם.

אבל הר"י בתוס' ביבמות שם והרא"ש שם ס"ל דדעת הירושלמי דחיוב יבם אינו מטעם קנס אלא מטעם חיובא דצעל (ודלא כמש"כ ברש"י), דכתב שם הר"י ח"ל, דוקא צנתרצה לייבם ונרה, אבל אם לא נמלצה אלא לחלוק אין נראה שתיקנו לה חכמים מזונות מייבם, כיון דאין סופו לייבם אלא לחלוק, עכ"ל. וכ"כ שם הרא"ש ח"ל, ונראה דדוקא

סימן ב

ביאור הפטור ממזונות בפירסה גדה בהגעת זמן

כתובות ב. א

א

גדר אונם לענין הפטור ממזונות

גב' (ג, א) הגיע הזמן ולא נישאו אוכלות משלו ואוכלות בתרומה וכו', הגיע הזמן באחד בשבת, מחוץ שאינו יכול לכנסה אינו מעלה לה

מזונות, לפיכך חלה הוא או שחלמה היא או שפירסה גדה אינו מעלה לה מזונות, ע"כ.

בתב הר"ן (א, א) נדפי הר"ף ד"ה או שפירסה ח"ל, איכא דילף לה מהכא דחופה היינו יחוד,